

Spisovatel a filosof Michal Ajvaz: Myšlenka nesmí být v knize vetřelcem

Štěpán Kučera

O angažovanosti spisovatelů, nevinnosti literatury, ideologických příbězích, ale i o nicotě coby počátku umělecké inspirace mluví v rozhovoru pro Salon spisovatel a filosof Michal Ajvaz, který vydal v nakladatelství Druhé město svůj nový román *Pasáže*.

■ **Angelo, jeden z hrdinů *Pasáže*, si myslí, že je idiot. Prý jste ho tak napsal, protože „všichni chtějí sdělovat své názory na řešení krize světa“, a bylo tedy zajímavé stvořit postavu, která vnímá svět jinak.**

Postava Angela byla psána jako osvěžující lék na únavu ze snadno získaných názorů na vše, kterých má každý zřejmě nevyčerpatelnou zásobu a cítí potřebu je neustále vyjadřovat. Angelo nejenže nemá názory na řešení krize světa, nemá názory vůbec žádné. Bílé prázdno jeho mysli je ambivalentním prostorem, v němž hrozí možnost propadu do lhostejné otupělosti, ale také jím probleskuje možnost proměny v počáteční pročištěnou, soustředěnou a otevřenou prázdnotu myslí, které je zapotřebí k poznání i k tvorbě.

■ **Jaká má být role spisovatelů v „řešení krize světa“?**

Spisovatel má samozřejmě jedinou povinnost, a to psát dobré knihy. Psát dobré knihy znamená učinit vše, co do díla vchází, součástí literatury, výrazem stylu, který není jen něčím formálním, je vždy výpovědí o povaze skutečnosti, o rytmu sil, které ji utvářejí.

Každá kniha je výpovědí o skutečnosti, dokonce o dějině určené skutečnosti. Nezáleží příliš na tom, jestli tato výpověď o skutečnosti zůstane skryta, anebo jestli se rozvine do myšlenky – klidně i do myšlenky na řešení krize světa, proč ne –, záleží pouze na tom, aby případná myšlenka nebyla vetřelcem v díle. Aby se nevyvyšovala nad jeho ostatní části, aby s nimi žila v míru a aby se spolu s nimi pokorně podílela na jednotném tónu díla, který je výpovědí o povaze dění, o povaze hudby světa, a tedy tím nejdůležitějším sdělením knihy.

■ **Na pražském křtu jste také řekl, že bychom se měli učit žít bez ideologií. A že**

Michal Ajvaz je držitelem řady ocenění včetně Státní ceny za literaturu. Jeho knihy byly přeloženy do 24 jazyků. Foto PRÁVO – Petr Horník

máte rád příběhy, ale jen ty neideologické. Existují vůbec takové „nevinné“ příběhy?

Dobrá literatura je nevinná ze své podstaty, protože vyrůstá z pozorného a otevřeného pohledu na svět, který se vylučuje z jakýmkoli ideologiemi, a nevinné jsou tedy i příběhy, jež literatura vypráví. Nejdůležitější sociální – a zároveň nejvíce „podvratný“ – význam literatury spočívá v tom, že ukazuje možnost světa smysluplnosti, který leží mimo ideologie a obecněji mimo jakoukoliv utilitárnost; ideologie jsou utilitární prostředky, které jedněm slouží k upevnění moci a druhým k tomu, že je zbavují námahy samostatného přemýšlení.

Žít bez zlovytku ideologického pohledu na skutečnost je možné, ale je třeba se to naučit, podobně jako se v zenovém klášteře učí adept vnímat skutečnost mimo naučená schémata. Zpočátku je zmatený a nedovede si vůbec představit, že něco takového je možné, a pak s údivem zjišťuje, že to dočela dobře možné je a že to přináší dosud nepoznanou radost, která daleko převyšuje nečistou a křečovitou slast plynoucí ze ztotožnění s ideologií.

■ **Nepotřebujeme tedy „velké příběhy“?**

O „velkých příbězích“ začala mluvit postmoderná. Ta jimi označovala schematické konstrukce, kterými zakrýváme složitost skutečných dějin. Jenže problém postmoderny byl v tom, že prohlašovala každé hledání jednoty přesahující hranice jednotlivých světů za snahu o zbavení svěbytnosti toho, co je jednotlivé a zvláštní, a tím vlastně nemožnosti jakýkoliv dialog mezi světy, kterým se ve skutečnosti jedinečné světy žijí a obnovují. Dnes takové pojetí přežívá v cynickém postoji, který se odmítá postavit na stranu obětí ve společnostech, jež mají jiné civilizační kořeny, s odůvodněním, že bychom tím vyhlašovali obecnou platnost našich kulturních norem, a tím projevovali kulturní nadřazenost.

Při té příležitosti je snad vhodné říci, že jsem ducha svých knih vždy pokládal za opak ducha postmoderny. Postmoderná ukazuje rozmanitost světů proto, aby ukázala, že jednotlivé světy jsou neslučitelné a nepodílejí se na žádné jednotě, moje knihy ukazují rozmanitost světů proto, že právě na takové jevo-

vě rozmanitosti je nejlépe vidět hluboká jednota všeho.

■ **Někdy jste v svých textech popsal proces, kdy například při psaní básně zrodí myšlenku rým. Kde se to v člověku bere?**

Slovo přivolané pouze zvukovou shodou s jiným slovem toho o smyslu, který básník vtěluje do básně, ví víc než on sám – tohle zvláštní kouzlo je jen jedním výrazem skutečnosti, že opravdová literatura začíná až tam, kde mizí rozdíl mezi tím, čemu se říká „obsah“, a tím, čemu se říká „forma“.

Slovo není jen ným nositelem slovníkového významu, má své vlastní tělo, síť příbuzností a sympatií a vlastní magický svět, věta není jen ným nástrojem k vyjádření předem známé myšlenky, je tělesným, silovým děním, které je charakterizováno jedinečným tónem a rytmem napětí a uvolnění a které je zároveň výpovědí o povaze sil světa, o jednotné hudbě dění, a patří už tedy k „obsahu“, k tomu, co je sdělováno. Tělo věty nenechává myšlenku, která chce vstoupit do díla, v klidu, prolíná jí, nechá se jí utvářet a zároveň ji sama utváří, proměňuje myšlenku z cizího tělesa ve výraz stylu, který,

jak už bylo řečeno, je jednotící energií knihy a zároveň i výpovědí o povaze skutečnosti.

■ **Rikáte, že tón díla je zároveň výpovědí o povaze hudby světa. Jednou jste s odkazem na Romana Jakobsona řekl, že jinou energii vyjadřuje české slovo „noc“ a jinou francouzské „nuit“. Jak se tedy naladit na univerzální hudbu, když různé jazyky, různé knihy můžou znít různými tóny?**

V překladech poezie to představuje velký problém, přeložená báseň je vždy spíše volnou analogií originálu. V próze jde o menší problém, protože tam hraje větší roli tělesnost celé věty, to znamená délka věty nebo uspořádání hlavních a vedlejších vět, což se dá do jiného jazyka přece jen převést lépe. A ta „univerzální hudba“ je hudba kosmického dění, k němuž patří i dění na Zemi, je to hudba bytí, kterou vyjadřují všechny styly a která prostupuje všechny světy.

■ **Jako zřídlo, počátek příběhů vnímáte nicotu. V našem minulém rozhovoru jste řekl, že se musíme naučit nicotě naslouchat. Na křtu *Pasáže* jste vyprávěl, že si na začátku psaní obvykle vyberete reálné místo – v případě *Pasá-***

že to bylo Lipsko v době konání knižního veletrhu. Ale není Lipsko samo o sobě plné příběhů? Jak to jde dohromady s nicotou?

Nutným počátkem psaní je pro mne vyčistit mysl, uvést ji do stavu prázdnoty. Když začínám psát knihu, musím se stát nějakým takovým idiotem, jako je Angelo. Nikdy nevím, o čem kniha bude, jaké v ní budou vystupovat postavy, jaké se v ní budou rozvíjet příběhy, kde se bude odehrávat, a už vůbec ne, jaká bude myšlenka díla, „co chci knihou říci“.

Ikdyž nic z toho v počátečním prázdnu není přítomno, nedá se říci, že by prázdno bylo úplně prázdno. Probíhá jím jakési jednotné chvění a z něho začínají vystupovat – jako z kovových pilin v magnetickém poli – nejasné obrazy, které se pokouším převést do tvaru. Jako první tvar se obvykle objevuje obraz určitého prostoru, kde jsem se někdy octl a měl přítomný pocit, že ve svém dechu tají příběhy, které by se v něm mohly odehrát.

Kupříkladu v případě mé poslední knihy to bylo jedno konkrétní místo v jisté pasáži v Lipsku. Chvění prázdna prolíná s dechem počátečního místa a z tohoto pole začínají vyvstávat postavy a děje, postupně se rodí příběh. Zrod z prázdna za pomoci určitého prostoru se pak během psaní neustále opakuje, protože obrazy, které jsou částí rodících se příběhů, jsou obklopeny novým chvějícím se prázdmem, které přivolává nové prostory, z nichž vystupují nové příběhy...

■ **Proč vám dává smysl právě psaní literatury?**

Pro mne by nemělo smysl vyjadřovat nějaké své pocity nebo sdělovat něco o svém životě a o svých problémech, nevím, proč by to někoho mělo zajímat. Píšu, protože mi psaní přináší radostný pocit napětí, který se podobá pocitům účastníka dobrodružné výzkumné výpravy na neznámé území a zároveň pocitům architekta při práci na plánu složité budovy, při níž je neustále třeba zvažovat spleť vztahů všech částí mezi sebou navzájem i mezi každou z nich a celkem. K tomu pocitu ovšem také patří kolísavá naděje, že výsledek psaní bude mít alespoň něco ze smysluplnosti zdařilé výzkumné výpravy nebo stavby, která drží pohromadě a nerozpadá se.

Markéta Kořená: Život jako báseň v próze

Daniela Iwashita

Mnohem víc než nížiny na Česko-budějovicku, kde se narodila a vyrůstala, ji vábila krajina Krušných hor, kde její pozemský život skončil. Strmé terény i charaktery jí přitahovaly, v životě i literatuře, k níž různými cestami přiváděla jiné.

Markéta Kořená (22. června 1971 až 1. srpna 2024) za svůj bohatý život prošla rozmanitými profesemi. Kamkoliv vstoupila, otiskla tam výraznou stopu. Vždycky někam rázně vešla, a když měla za to, že je její poslání u konce nebo že má být jinde, stejně náhle odcházela.

Bohemistiku studovala po listopadu 1989 na Karlově univerzitě pod vedením silné a pestře sestavy učitelů. Interpretací, edicí a redakční řemeslo jí předal Vladimír Binar. Napsala

disertaci *Alchymie tvaru* (2002) o vzniku a proměnách žánru básně v próze. Od roku 2001 na katedře literatury pražské filozofické fakulty intenzivně vyučovala, především poetiku a interpretaci literárního díla. Na rozboru konkrétních básní, na její pedagogický styl, humor, podstatné rady i lidský zájem vzpomínají tehdejší studenti dodnes. Vždy je povzbuzovala k samostatnému myšlení a vyjadřování. Nic nešídila a vedla k tomu i ostatní.

Přirozeně tíhla k živému rozhovoru se studenty nad texty a ke kritické redakční práci na knihách. S historikem Tomášem Zahradníčkem redigovala přílohu *Lidových novin Orientace* a právě tehdy se Markéta seznámila i se svým životním partnerem, výtvarníkem Pavlem Reisenauerem.

V učení i psaní jí byl cizí akademismus a kariérismus. Vzdo-

rovala tlaku na kvantitu studentů a bodovaných výstupů. Když kvůli tomu musel jeden kolega z fakulty odejít, odešla v roce 2008 také.

Její teoretická a historická průprava ve spojení s autoritou a redakční zkušeností byly ideálním předpokladem pro další působení na Literární akademii Josefa Škvoreckého. I tam nadchla studenty tvůrčího psaní pro pozorné čtení a výklad literárních děl, vedla je k poctivé redakční práci.

S absolventy založila Spolek Dobrá čeština, který jim umožnil začít společně publikovat, redigovat nebo popularizovat dílo autorů, jako byl Jakub Deml či Karel Pecka. Když v roce 2015 dovedli nezodpovědní správci akademii do insolvence a studenti přišli o školné i možnost dostudovat, jako prorektorka s pomocí kolegů a nových in-

Markéta Kořená (22. 6. 1971 – 1. 8. 2024)

Foto Jaroslav Fišer

vestorů založila školu novou. Na Vysoké škole kreativní komunikace pak v roce 2017 půsila i jako rektorka.

Jakmile se nová škola stabilizovala, vyměnila Prahu za Jáchymov a post rektorky za místo učitelky češtiny na druhém stupni základní školy. Soustavně studovala a připomínala tamní historii, s žáky nacvičovala literární pásma, organizovala pro ně soutěže, příhrádkové tábory, zajímala se o jejich zázemí, spolu s Pavlem děti připravovali k přijímacím a talentovým zkouškám.

V pedagogickém přístupu se podobala panu učiteli z filmu *Krakonoš a lyžníci*, který si umí s dětmi hrát a kromě znalostí jim vštěpuje zejména to, že jsou opravdu šikovné. Pěštovala v nich hrdost na místo, kde žijí, sama se rozhodla jako městská zastupitelka s dalšími

bojovat proti záměru vybudovat na místě někdejšího uranového lágru Bratrství apartmánový komplex na úkor piety, charakteru krajiny i života a podnikání místních.

Po nedávné smrti Pavla Reisenauera, s nímž sdílela základní pohled na život i lásku k tomuto kraji a lidem, už ji žít nešlo. Znali jsme ji jako člověka racionálního, kritického a odpovědného za ty, které vede nebo se o ně stará. Když však uvažuje o Markétině osobním kouzlu a křehkosti, spočívaly asi v tom, že její dospělá já bylo ve stálém spojení s dětskou duší. Ta si chce hrát, směje se nebo vykřikne v nevhodný okamžik, má nekonečnou představitost, touží krást jablka, přelézt každý plot a pak utíkat dál a dál. A s bezmeznou důvěrou skočí do náruče Boží.

(Autorka je knižní editorka)